

نقش دانشجویان دانشگاه تهران

در نهضت ۱۵ خرداد ۱۳۴۲

داوود قاسم پور*

چکیده

قیام ۱۵ خرداد ۴۲ که در اعتراض به دستگیری حضرت امام خمینی و در حمایت از نهضت ایشان صورت گرفت از نقاط عطف و حساس تاریخ معاصر ایران است.

این قیام حرکتی عمومی علیه رژیم شاه بود که علاوه بر آن که شهرهای حساس و پایتخت را در بر گرفت و تبدیل به جنبشی چند شهری گردید، دانشجویان و دانشگاہیان نیز همراه توده‌ی مردم در آن نقش داشتند، از این میان، نقش دانشجویان دانشگاه تهران برجسته و قابل ملاحظه است.

این مقاله به بررسی و ارزیابی نقش دانشجویان دانشگاه تهران در جنبش فراگیر ۱۵ خرداد ۴۲ پرداخته است.

واژگان کلیدی

۱۵ خرداد ۴۲، جنبش دانشجویی، امام خمینی، دانشگاه تهران،

نهضت امام خمینی، تظاهرات.

انقلاب ایران، یکی از فراگیرترین (popular) جنبش‌های توده‌ای تاریخ بشریت محسوب می‌گردد.^(۱) فراگیر از آن جهت که اولاً تمام اقشار جامعه، از روحانیون گرفته تا بازاریان و از دانشجویان تا طبقات پایین جامعه، در آن مشارکت داشتند و دیگر آنکه تمام شهرهای کشور تحت تأثیر این انقلاب قرار گرفتند و در تحقق این هدف مهم فعالانه در عرصه حاضر بودند.

محققان و مورخان و اغلب کسانی که در مورد انقلاب اسلامی ایران پژوهش می‌کنند، قیام مردم در پانزدهم خرداد ۱۳۴۲ را سرآغاز این حرکت فراگیر توده‌ای می‌نامند و برخی نسبت آن را با انقلاب اسلامی، با نسبت جنبش تنباکو به انقلاب مشروطه مقایسه می‌کنند^(۲) و از آن با عنوان «پیش درآمد» انقلاب اسلامی یاد می‌کنند.^(۳)

این قیام، یکی از برهه‌های حساس تاریخ ایران است که تمام توده‌های مردم در آن شرکت داشتند و دامنه‌ی وسعت آن، تمام شهرهای کشور را در بر گرفت. این حرکت اولین حرکت عمومی بود که علیه رژیم شاه صورت گرفت. در نهضت ملی شدن نفت، شهرهای کمی تحت تأثیر آن بودند، ولی یکی از خصیصه‌های جنبش ۱۵ خرداد همان چند شهری بودن این جنبش

۱. محمد امجد، ایران از دیکتاتوری سلطنتی تا دین‌سالاری، ترجمه حسین مفتخری.

تهران، باز، ۱۳۸۰، ص ۱۷۳.

۲. یرواند آبراهامیان، ایران بین دو انقلاب، ترجمه احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی،

تهران، نی، ۱۳۷۷، ص ۵۲۴.

۳. سلسله پهلوی و نیروهای مذهبی به روایات تاریخ کمبریج، ترجمه عباس مخبر،

تهران، طرح نو، ۱۳۷۱، ص ۳۰۷.

می‌باشد.^(۱) نیروهای مردمی و توده‌های به پا خاسته، به رهبری روحانیت و در راس آنها حضرت امام خمینی (ره)، قدرت خودشان را به رژیم نمایاندند و از نیروی نهفته در بطن جامعه، آن را آگاهانیدند. این جنبش که در ابتدا در اعتراض به لوایح شاه بخصوص رفراندوم آغاز شد، با دستگیری امام خمینی و انتقال وی از قم به تهران، شتاب بیشتری گرفت و بدل به حرکتی گردید که بصورت مداوم هفت روز طول کشید، ولی تعریف‌گر مناسباتی جدید در روابط دولت - ملت گردید.

در این مقاله، به بررسی نقش دانشجویان و دانشگاهیان بخصوص دانشجویان دانشگاه تهران، در این جنبش عظیم مردمی پرداخته می‌شود.

۱- نمایی از فعالیت‌های دانشجویان تا آغاز نهضت حضرت امام (ره)

دانشجویان و در کل دانشگاه، در کنار روحانیون و بازار، نقش عمده‌ای در تحولات تاریخ یکصد سال اخیر داشته‌اند. اگر چه بنیاد نهاده شدن دانشگاه به معنی خاص آن، در دوران سلطنت پهلوی اول تحقق یافت، ولی دانشجویان بازگشته از فرنگ و نیز محصلان دارالفنون، در تحقق مشروطیت، فعالانه در عرصه بودند. با تأسیس دانشگاه تهران، این نهاد خودش را بصورت نهادی تأثیرگذار نمایاند که نمود بارز آن در تحولات دهه‌ی سی بود، که طی آن دانشجویان فعالانه در صحنه بودند. نهضت ملی شدن صنعت نفت، فرصتی را برای دانشجویان پدید آورد تا قدرت خودشان را به رژیم بنمایانند. بعد از کودتای ۲۸ مرداد، این قشر، به عنوان یکی از فعالترین و

۱. رحیم روحبخش، چند شهری بودن جنبش‌های معاصر ایران، بررسی قیام ۱۵ خرداد، فصلنامه‌ی گفتگو، پاییز ۱۳۷۹، ص ۲۰.

متمرکزترین مخالفان رژیم پهلوی بود و جدی‌ترین گروه معارض با رژیم استبداد محسوب می‌شد، لذا مدام از سوی رژیم تحت فشار قرار داشتند.^(۱) حرکت دانشجویان علیه رژیم کودتا در ۱۶ آذر ۱۳۳۲ به اوج خود رسید که طی آن نیروهای نظامی دست به سرکوب گسترده‌ی دانشجویان معترض زدند و آن روز بعنوان یکی از روزهای جاودانه‌ی جنبش دانشجویی محسوب می‌گردد.

ایجاد فضای بازسیاسی در سال ۱۳۳۹، به دانشجویانی که بشدت تحت فشار رژیم بودند، فرصتی داد تا باز نیروی خودشان را به رخ رژیم بکشانند. در این سال میتینگ در پارک لاله برگزار شد که بالغ بر ۳۰/۰۰۰ نفر از دانشجویان در آن شرکت داشتند^(۲) و طی آن، خواستار ابطال انتخابات مجلس بیستم شدند. محور شعارها و سخنرانیهایشان نیز در این راستا و در مخالفت با رژیم، بخصوص حکومت کودتای ۲۸ مرداد ۳۲ بود. یکسال بعد در بهمن ۱۳۴۰، بدنبال اعلام اصول ششگانه‌ی شاهانه؛ دانشجویان، دست به اعتصابی گسترده در دانشکده‌ی ادبیات دانشگاه تهران زدند که تعدادشان بالغ بر ۴۰۰۰ (چهار هزار) نفر می‌گردید.^(۳) این حرکت اعتراضی نیز با سرکوب شدید نیروهای نظامی مواجه شد و واحدهای چتر باز و کماندو به دانشگاه ریختند و بیش از ۶۰۰ نفر را مجروح کردند. در این سال دانشجویان، با مرجعی آشنا شدند که مقدر بود عمیق‌ترین ارتباط را با وی

۱. امجد، پیشین، ص ۱۸۲.

۲. علیرضا کریمیان، جنبش دانشجویی در ایران، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۱، ص ۱۴۴.

۳. همان، ص ۱۴۵.

داشته باشند، آیت الله سید روح ... خمینی که علم مخالفت با رژیم را برافراشته بود. دانشجویان در آذر ۱۳۴۱ هـ ش به قم رفتند و با ایشان و دیگر مراجع دیدار کردند^(۱) و نارضایتی و نیز نکته نظرات خودشان را در مورد لوایح انقلاب به اصطلاح سفیدشاه اعلام داشتند.

۲ - دانشجویان در عاشورای ۱۳۴۲ (۱۳ خرداد)

زیانه‌ی آتش خشم توده‌ها - بخصوص دانشجویان - هر روز شعله‌ورتر می‌گردید و زمان آستن حوادث بود. وقوع حادثه‌ی فیضیه و حمله‌ی نیروهای رژیم به مدرسه‌ی فیضیه، خشم مردم را زیادت‌ر کرد. در این مقطع، دانشجویان در تعطیلات بودند، و طبعاً عکس‌العملی از طرف دانشگاهیان صورت نگرفت، ولی اتفاقات بعدی نشان داد که این حادثه برای آنان مهم بود، چه یکی از خواسته‌های دانشجویان در تظاهرات روزهای ۱۳ و ۱۴ خرداد ۴۲، تعمیر مدرسه‌ی فیضیه بود^(۲) و این امر نشان از اثرگذاری حادثه‌ی فوق در دانشجویان داشت.

ماه محرم و تصادم آن با چهلم حمله به فیضیه، فرصت خوبی بود تا مردم نیروی خودشان را به رژیم بنمایانند. اساساً ماه محرم فرصتی برای مذهبیون بود تا در آن، اوضاع نابسامان روز را و مشکلات و ظلمهای ایجاد شده توسط دولت‌ها و حکومت‌ها را گوشزد کنند. محرم ۱۳۴۲، متفاوت از سالهای دیگر بود، چرا که نیروهای مذهبی، اینبار، تحرکی بر فعالیت‌های خود بخشیده بودند و با رهبری امام درصدد مقابله‌ی جدی با رژیم شاه

۱. همان، ص ۳۰۲.

۲. آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی، شماره‌ی بازیابی، ۱۱۸، ص ۱۵۶.

بودند. رژیم شاه که از این تحرکات مطلع بود در اطلاعیه‌ای، ضمن قید اینکه عزاداری مانعی ندارد، از مردم خواست دست به تظاهرات و شعارهای ضد رژیم نزنند.^(۱) امام خمینی، با شجاعت منحصر به فرد خودشان، طی اعلامیه‌ای، ضمن رد درخواست رژیم، مردم را به عزاداری و شرکت گسترده در آن دعوت کرد و خودشان اعلام کردند که قصد سخنرانی در روز عاشورا را دارند. به دنبال آن، هیاتهای مذهبی، تدارک وسیعی جهت برگزاری هر چه باشکوه‌تر عزاداری دیدند و علما و روحانیت نیز با صدور اعلامیه‌هایی مردم را به حضور هر چه باشکوه‌تر در آن فراخواندند. این امر به رژیم شاه فهمانید که محرمی متفاوت با گذشته، پیش رو خواهد داشت.

به دنبال اعلام مراجع و علما مبنی بر برگزاری مراسم و مجالس عزاداری بصورتی پرنفوس‌تر در روز عاشورای حسینی، مردم از تمام قشرهای جامعه، ضمن عزاداری، شروع به سردادن شعارهای ضد رژیم کردند و از سیاستهای ضد ملی رژیم تبری جستند. این دسته‌های عزادار بصورت هیاتها در خیابانها ظاهر شدند و شعار «خمینی! خمینی! خدانگهدار تو؛ ملت طرفدار تو» سر داده، حمایت خود را از امام و مخالفت با رژیم شاه اعلام کردند؛ در تهران، مردم تمثال بزرگ امام را در پیشاپیش جمعیت حرکت می‌دادند.^(۲) و آن جلوه‌ای خاص بر عزاداری بخشیده بود. دانشجویان نیز مثل دیگر اقشار مردم نمودی بارز در این تظاهرات داشتند. آنان به محض آگاهی از این حرکت مردم، کلاسهای درس را تعطیل کردند و به سوی بازار به

۱. علیرضا امینی، تحولات سیاسی - اجتماعی در دوران پهلوی، تهران، صدای معاصر،

۱۳۸۱، ص ۲۷۶.

۲. همان، ص ۲۷۸.

راه افتادند و شعارشان «خمینی پیروز است» بود.^(۱) آنان در این مسیر ابتدا به سوی بازار حرکت کردند و سپس از طریق خیابان مولوی به مسجد شاه [امام] رفتند. در این تظاهرات یکی از دانشجویان ضمن سخنرانی؛ حمایت و پشتیبانی دانشجویان را از حضرت امام خمینی اعلام نمود. در همان روز - ظهر - اعلام گردید که ساعت شانزده، مراسم عزاداری در مسجد هدایت برگزار خواهد شد.

در ساعت ۱۶ همان روز دانشجویان دوباره به مسجد بازگشتند و در حالی که تعدادشان در ابتدا ۷۰۰ نفر بود، هر لحظه بر تعدادشان افزوده می‌گردید. در این اجتماع ابتدا دو نفر از دانشجویان سخنرانی کردند، بعد از آن آیت ... ناصر مکارم شیرازی، ضمن سخنرانی، اعمال رژیم را تقبیح نمود و از عملکرد رژیم پهلوی انتقاد کرد. پس از سخنرانی آیت ... مکارم، حدود چهار صد نفر از دانشجویان از مسجد خارج شدند و در حالی که شعار «خمینی! خمینی! خدائگهدار تو؛ بمیرد! بمیرد! دشمن خونخوار تو» سرداده بودند به طرف میدان سپه به راه افتادند. در اثنای حرکت بر اجتماع آنها افزوده می‌گردید و بعد از مدتی تعدادشان بالغ بر ۲۰۰۰ نفر گردید. آنان بعد از تظاهرات در بازار، به مسجد حاج ابوالفتح رفتند و در مجلس عزاداری که روحانیون آن را برگزار کرده بودند شرکت کردند. در آن جلسه مقرر گردید تا تظاهرات روز بعد از مسجد شاه [امام]، ادامه یابد.^(۲)

۱. از قبا تا فیضیه، جنبش مسلمانان مبارز تبریز، بی جا، ۱۳۵۹، ص ۵۰.

۲. جواد منصوری، قیام پانزده خرداد به روایت اسناد، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی،

۳ - دانشجویان در تظاهرات ۱۴ خرداد

در روز چهارده خرداد ۴۲ و به دنبال اعلام قبلی مبنی بر برگزاری تظاهرات، مردم ساعت ۸ صبح در مسجد حاج ابوالفتح اجتماع کردند، سپس تظاهرکنندگان به طرف دانشگاه به راه افتادند و با شعار «با ما همصدا شوید» دانشجویان را به اتحاد دعوت می‌کردند. دانشجویان به محض آگاهی از این امر، کلاسهای درس را تعطیل کردند^(۱) و به استقبال تظاهرکنندگان شتافتند و شعار رعدآسای «خمینی خمینی...» را سر دادند. تظاهرکنندگان سپس در پیاده رو دانشگاه تجمع کردند و ابتدا یکی از دانشجویان، ضمن سخنرانی، ورود بازاریان و اقشار مختلف مردم را به دانشگاه خوش آمدگفت و در سخنانی بر لزوم عدم تسلیم مردم به زد و بندهای جاسوسان و جیره خوارهای استعمار تأکید کرد و اعلام نمود که ما با استعمار سرخ و سیاه و زرد مبارزه خواهیم کرد. وی سپس با اشاره به مردم، اعلام کرد که فراندومی که در آن این تعداد مردم شرکت نداشته باشند باطل است. دانشجویی دیگر، با اشاره به یورش کماندوها و چتربازها به دانشگاه در بهمن ۱۳۴۰ اعلام کرد که تنها جرم دانشجویان، حمایت از حق ملت و ممانعت از ریخته شدن اموال مردم به جیب بیگانگان و چپاولگران می‌باشد و به خاطر همین اقدام، تعداد زیادی از آنها مصدوم و یا در سیاه چالهای رژیم زندانی هستند. بعد از این سخنرانیها، دانشجویان همگام با مردم به طرف میدان ۲۴ اسفند [میدان انقلاب] به راه افتادند و سپس از طریق باغ شاه و خیابان سپه، به طرف کاخ مرمر رفتند و شعار «خمینی بت شکن» و «مرک بر این دیکتاتور» سر دادند و لرزه بر پیکره‌ی رژیم شاه افکندند. این تظاهرات و مراسم ساعت ۱۴ همان

۱. عبدالمجید معادیخواه، طلوع فجر، تهران، وزارت ارشاد، ۱۳۶۱، ص ۷۷.

روز، با تشکر بازاریان از دانشجویان پایان یافت.^(۱) این تظاهرات، تبلور عینی اتحاد اقشار مختلف جامعه بخصوص دانشجویان و بازاریان بود که هر دو در اثر حمایت از روحانیت و مخالفت با رژیم پهلوی، پای بر میدان مبارزه نهاده بودند.

۴- دستگیری امام؛ اوج جنبش دانشجویان (پانزده خرداد)

حرکت مردم در روز عاشورا علیه رژیم شاه نمی توانست بی پاسخ گذاشته می شد. رژیم شاه که از حرکت گسترده‌ی مردم هراسان شده بود، مبادرت به دستگیری امام در شب پانزده خرداد نمود و انعکاس آن در تهران، شتاب تظاهرات و اعتراضها را تندتر کرد. مردم به محض آگاهی از این امر، دسته دسته، از نقاط مختلف شهر به راه افتادند و ضمن اعتراض به این اقدام رژیم، به خیابانها ریخته، شروع به سر دادن شعارهای انقلابی نمودند. محسن رفیق دوست، که یکی از سازمان دهندگان امر تظاهرات همراه با شهید عراقی و دیگر مبارزان اسلامی بود، می گوید: ما به محض آگاهی از دستگیری مرجع تقلیدمان، به راه افتادیم و هدفمان اعتراض نسبت به دستگیری حضرت امام (ره) بود. سپس از طرف مناطق مختلف تهران، دسته‌هایی هم به راه افتادند و با پیوستن این افراد و دسته‌ها و بوجود آمدن خیل عظیم تظاهرکنندگان، جنبش عظیم پانزده خرداد شکل گرفت.^(۲)

دانشجویان نیز چون دیگر اقشار جامعه به محض آگاهی از دستگیری

۱. سید حمید روحانی، نهضت امام خمینی، دفتر اول، تهران عروج، ۱۳۸۱، پانزدهم صص ۴۷۴-۴۷۵.

۲. آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی، مصاحبه با محسن رفیق دوست، جلسه دوم صفحات ۱۷ تا ۱.

حضرت امام به آن واکنش نشان دادند. آنان بلافاصله، کلاسهای درس را تعطیل نمودند و در محوطه‌ی دانشگاه دست به تجمع زدند. گزارشی که در ساعت ۸ و ۳۰ دقیقه آن روز گزارشی را به ساواک مخابره کرده می‌گوید: عده‌ی زیادی از دانشجویان در دانشکده‌ی هنرهای زیبا تجمع کرده‌اند. وی می‌افزاید: بر سر در دانشگاه، پلاکاردی نصب گردیده که در آن نوشته شده است «خمینی را دیشب گرفته‌اند».^(۱) در گزارشی دیگر، از نصب شدن پلاکاردی دیگر در این نقطه و سر در دانشگاه تهران خبر داده شده بود که شعار آن، «دیکتاتور خون می‌ریزد - مرگ بر این دیکتاتور خون آشام» بود.^(۲) دانشجویان بعد از اجتماع در دانشگاه، به طرف بیرون دانشگاه به راه افتادند و با سردادن شعارهایی، ضمن حمایت از امام و محکوم کردن دستگیری ایشان به سیل عظیم تظاهرکنندگان پیوستند و همگام و همراه با مردم، لرزه بر اندام و پیکر رژیم انداختند. دامنه‌ی تظاهرات گسترش یافت و تظاهرکنندگان خشمگین، با هدف سرنگونی شاه به پا خاسته بودند و در راه تسخیر مراکز دولتی و تصرف اداره‌ی رادیو و تلویزیون و تسلیحات ارتش با همه‌ی نیرو تلاش کردند.^(۳) رژیم پهلوی که خود را در خطر می‌دید دست به خونریزی وحشتناکی زد و از کشته‌ها، پشته ساخت. میزان قساوت و خونریزی رژیم در این روز طوری بود که حتی ماموران رژیم هم از دیدن آن صحنه‌ها، متاثر می‌گردیدند. این تظاهرات و خیزش مردم و همه‌ی اقشار جامعه؛ ساواک و نیروی نظامی و انتظامی را کاملاً غافلگیر کرد و شاه شدیداً

۱. آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی، شماره بازیابی ۱۱۵.

۲. جواد منصوری، پیشین، ص ۲۳.

۳. سید حمید روحانی، پیشین، ص ۵۲۸.

به وحشت افتاد، به دستور شاه، سرلشگر اویسی، که در آن زمان فرماندهی لشکر یک گارد بود، مسؤول سرکوب تظاهرات گردید و شاه هر ده دقیقه به وی تلفن می‌کرد و از اوضاع سؤال می‌نمود. اویسی نیز لشکرگارد را به ۳۰ واحد کوچک تقسیم کرد و به مقابله با تظاهرکنندگان پرداخت و آنان، بی رحمانه به کشتار مردم پرداختند.^(۱) در همان روز، هیات دولت، حکومت نظامی اعلام کرد و شروع به دستگیری تظاهرکنندگان و افراد مؤثر در این جریان نمود. با نگاهی به سیاهه‌ی دستگرددگان توسط رژیم، نقش دانشجویان مشخص می‌گردد. در کنار بازاریان، روحانیان و دیگر دستگرددگان، تعداد دستگیر شدگان دانشجوی چشمگیر بوده است. در میان این دستگیر شدگان - دانشجوی - دانشجویانی از رشته‌های مختلف و از دانشکده‌های گوناگون بودند. از دانشجویان دانشکده‌ی معقول و منقول گرفته تا دانشکده‌ی معماری و فنی، همه در این تظاهرات سهیم بودند.^(۲)

در میان افراد زخمی شده در حادثه‌ی ۱۵ خرداد، چندین نفر دانشجوی زخمی هم وجود داشت. جرمهای انتسابی به این دانشجویان هم از اهمیت نقش آنان و نیز متفاوت بودن و متنوع بودن فعالیت‌هایشان حکایت می‌کند؛ مثلاً دانشجویی صرفاً بجرم تظاهرات دستگیر گردیده است و دانشجویی دیگر، جرمش، علاوه بر تظاهرات تحریک دانشجویان و دعوت آنان به

۱. حسین فردوست، ظهور و سقوط سلطنت پهلوی، تهران، مؤسسه اطلاعات ۱۳۷۴، ص

۵۱۳

۲. دهنوی، قیام خونین ۱۵ خرداد ۴۲ به روایت اسناد، تهران، رسا، ۱۳۶۰، صص

۱۳۱-۱۵۰.

تظاهرات بوده است.^(۱) همه‌ی این موارد نشان از نقش برجسته‌ی دانشجویان در این جنبش عظیم دارد.

۵ - تداوم اعتراضات در دانشگاه

بعد از ظهر همان روز، دانشگاه به محاصره‌ی تانک‌های رژیم درآمد و دانشجویانی که در دانشگاه بودند در محوطه‌ی دانشگاه شروع به سردادن شعار کردند، ولی این روز، پایان حرکت دانشجویان نبود؛ چه آنان در روزهای آتی هم دست به تجمع اعتراض آمیز زدند. در روز ۱۶ خرداد، در ساعت ۸ و ۳۰ دقیقه، دانشجویان تجمع اعتراض آمیز خودشان را این بار در اعتراض به سرکوب تظاهرات مردم توسط رژیم شروع کردند. در گزارشی که به ساواک مخابره شده، تجمع دانشجویان دانشکده‌ی پزشکی گزارش شده و قید گردیده که هر لحظه تعداد آنها رو به تزاید است.^(۲) دانشجویان دانشکده‌ی حقوق و فنی هم در همان لحظه در حال تجمع بودند و با اجتماع و اتحاد این سه گروه، اجتماع بزرگی از دانشجویان ایجاد شد. آنان کلاسهای درس را تعطیل کردند و در حالی که شعار «مرگ بر شاه خائن» و «نهضت ادامه دارد» سر می‌دادند به طرف در ورودی دانشگاه تهران به راه افتادند.^(۳) نیم ساعت بعد از اولین گزارش؛ تعداد تظاهرکنندگان را هزار نفر قید کردند. نیروهای نظامی به محض اطلاع از این تجمع، خیابانهای اطراف دانشگاه را به محاصره در آوردند و دانشجویان مجبور گردیدند به داخل دانشگاه

۱. پیشین.

۲. سید حمید روحانی، پیشین، ص ۵۴۰.

۳. آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی، شماره بازیابی ۱۱۸، س ش ۲۴.

برگردند و تجمعات خودشان را در داخل دانشگاه تداوم دهند و بصورت گروهی اقدام به سردادن شعار نمایند. شعار این دانشجویان در آن روز «مرگ بر شاه خائن» بود.

این تظاهرات تا پاسی از شب تداوم داشت تا اینکه در نیمه شب عوامل رژیم به کوی دانشگاه تهران یورش بردند. در آن شب، در حالی که تعدادی از دانشجویان مشغول شنیدن نطق عاشورای امام خمینی بودند، مورد هجوم نیروهای رژیم شاه قرار گرفتند. در آن حمله تعداد زیادی از دانشجویان دستگیر و روانه‌ی زندان شدند و دانشگاه تهران هم بسته شد.^(۱)

سرکوب قیام مردم و حمله به کوی دانشگاه تهران و دستگیری عده‌ی کثیری از دانشجویان، تعطیلی دانشگاه و در محاصره‌ی پلیس بودن آن، باعث شد تا دانشجویان، این بار بصورتی گسترده‌تر در کوی دانشگاه تهران اقدام به تجمع اعتراض‌آمیز نمایند. دانشجویان خشمگین از اقدامات رژیم، در روز ۱۷ خرداد، با حمله به رستوران کوی دانشگاه در امیرآباد، قاب عکس شاه را که بر دیوار آن آویزان بود برداشتند و در صد بودند به دیگر نقاطی که تمثال شاه در آنجا بود بروند و آنها را بردارند که این بار نیز با یورش پلیس و دستگیری تعدادی از دانشجویان، این حرکت دانشجویان سرکوب شد.^(۲)

روز ۱۸ خرداد اعلام گردید که امتحانات پایان ترم برگزار می‌گردد و از دانشجویان خواسته شد تا سر جلسه‌ی امتحاناتشان حاضر گردند، ولی دانشجویانی که چندین روز را در تظاهرات و درگیری با رژیم بودند، با سر دادن شعار «درس بر ما حرام است» امتحانات را تحریم کردند. در این روز

۱. سید حمید روحانی، پیشین، ص ۴۸۹.

۲. آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی، شماره‌ی بازیابی ۱۱۹، سند شماره ۱۵ و ۱۶.

حدود دویست نفر از دانشجویان در مقابل دانشکده‌ی فنی اجتماع نمودند. آنان با سردادن شعار «درس بر ما حرام است»، به سوی دانشکده‌ی حقوق رهسپار گردیدند و کلاسهای امتحان را تعطیل کردند.^(۱) در حالی که پلیس هم در حال حرکت به دانشگاه بود، اجتماعی دیگر در این روز در مقابل دانشکده‌ی علوم اجتماعی صورت گرفت که شعارشان «درس بر ما حرام است» بود.^(۲) دانشجویان دانشکده‌های حقوق و دندان پزشکی هم، ضمن تجمع و سردادن شعارهایی مبنی بر تحریم درس، کلاسهای درس را تعطیل نمودند. این گروهها، با پیوستن به هم، قصد تظاهرات در محوطه‌ی دانشگاه را داشتند. شعار آنها هم در این روز، «دانشگاه تعطیل است» و «تا مرگ شاه خائن نهضت ادامه دارد» بود.^(۳)

این اقدامات و تجمعات و تظاهرات دانشجویان باعث گردید تا شورای روسای دانشکده‌ها، تصمیم به تعطیل کردن دانشگاه تهران بگیرد، لذا طی اعلامیه‌ای بیان داشتند که تا اطلاع ثانوی، بستگی به وضع روز، دانشگاه تعطیل و امتحانات به تعویق می‌افتد.^(۴) دانشجویان، بی‌خبر از این تصمیم وقتی ساعت ۷ و ۳۰ دقیقه، قصد ورود به محوطه‌ی دانشگاه را داشتند با ممانعت روبه رو شدند، لذا در، ورودیهای دانشگاه تجمع کردند و اقدام به سر دادن شعار نمودند که از طرف پلیس متفرق گردیدند، ولی در درهای شرقی و غربی، اجتماع دانشجویان به حدی بود که به قول گزارشگر ساواک،

۱. آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی، شماره‌ی بازیابی ۱۱۸، شماره‌ی سند، ۱۱۷ و ۶۵.

۲. آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی، شماره‌ی بازیابی، ۱۱۸ و ۱۱۷.

۳. همان.

۴. آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ش پ ۱۱۵، ص ۵.

اگر اقدامی صورت نگیرد (در پراکنده کردن آنان) بیم آن می‌رود که تهدیدی علیه رژیم صورت گیرد. پس از اینکه عده‌ی آنها زیاد شد [ممکن است] از نرده‌ها و یا درهای شرقی و غربی وارد شوند و در داخل دانشگاه اقدام به تظاهرات نمایند.^(۱)

دانشجویان در روزهای بعدی از جمله در اعتصابات ۲۱ خرداد، در اعتراض به اقدام رژیم مبنی بر «عدم خروج از منازل و تردد در معابر» مشارکت داشتند و بصورت فعالانه در عرصه‌ی مبارزه با رژیم حاضر بودند. آنان در ۲۱ خرداد به دیدار مراجع رفتند و با آیات عظام میلانی و شریعتمداری دیدار کردند و در مورد آمار شهدا و همچنین جنایات رژیم پهلوی، با آنان گفتگو کردند.

یکی از موارد عجیب در قیام پانزده خرداد، انکار هرگونه نقش دانشجویان از طرف وزیر فرهنگ وقت پرویز ناتل خانلری می‌باشد. در جلسه‌ی هیأت دولت - که در مورخه ۱۳۴۲/۳/۱۸ تشکیل شد - وزیر فرهنگ ادعا کرد که هیچ‌گونه ناآرامی در میان فرهنگیان مشاهده نشده است و فقط شایع شده بود که دانشجویان دانشسرای عالی اغتشاش کرده‌اند که وقتی من تحقیق کردم دیدم شایعه‌ای بیش نبود.^(۲) در حالی که اسناد و مدارک ساواک (چنانچه قید شد)، خلاف آن را ثابت می‌کند. با فروکش کردن تظاهرات مردمی، آهنگ تظاهرات دانشجویان نیز کند گردید، ولی بستر و زمینه را برای فعالیت‌های بعدی آماده نمود.

۱. همان، ص ۱۰.

۲. متن کامل مذاکرات هیات دولت طاغوت در پانزدهم خرداد، دفتر هیات دولت و روابط عمومی نخست وزیری بی تا، بی جا، ص ۴۴.

پانزده خرداد، آغازگر مناسبات جدید بین دولت و ملت گردید و ملت بعد از این حرکت تاریخی، برجسته‌ی ظاهری و فریبکاری ادعای فضای باز سیاسی و نیز ماهیت سرکوبگر رژیم پی بردند. این حرکت علاوه بر افشای ماهیت رژیم، نتایج پرباری به بار آورد که همانا استحکام ارتباط دانشگاه و روحانیت از آن جمله است. ۱۵ خرداد، آغازگر روابط نوین بین قشر روحانی و قشر دانشجو، دو قشر فعال در عرصه‌ی سیاسی - اجتماعی گردید و این ارتباط چندان مستحکم شد که امام خمینی بعد از آزادی در فروردین ۱۳۴۳، در حضور دانشجویان به سخنرانی پرداخت و آنان را به مبارزه با طاغوت و بردوش کشیدن پرچم مبارزه دعوت کرد. از این منظر، می‌توان پانزده خرداد را یکی از مقاطع حساس تاریخ معاصر ایران دانست، مقطعی که پانزده سال بعد، توانست فراگیرترین جنبش توده‌ای معاصر را رقم بزند.